

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. дин Лиляна Видинова Симеонова (Институт за балканистика с Център по тракология-БАН) за Румен Живков Бояджиев, единствен кандидат в конкурса за академичната длъжност професор в Професионално направление 2.2. История и археология, Научна специалност: история на Късната античност (християнска просопография), обявен в ДВ бр. 57/26.06.2020.

Късноантичното християнство от дълго време е във фокуса на научните дирения на доц. д-р Румен Бояджиев. Сред множеството по-ранни негови публикации в тази област особен принос имат книгата му за късноантичните градове по долините на Струма и Места, както и първата част на съставения от него просопографски корпус на жените-християнки през IV–VI в. Кандидатствайки за академичната длъжност професор, доц. Румен Бояджиев е приложил три книги за рецензиране от страна на седемчленното научно жури.

На първо място, това е монографията на д-р Бояджиев, озаглавена *Изгубената Africa Sacra. Късноантичната християнска Северна Африка (IV–VI в.)*, София: Парадигма, 2019, 491 с. + 1 карта. Тя разглежда Северноафриканските римски провинции – и по-специално петте от тях, които съставляват дн. Магреб – за времето от IV до VI в. Книгата разглежда различните аспекти на късноантичното християнство в Северна Африка, като акцентира на християнския урбанизъм, епископите и „светлите жени“. Към текста има и приложение – просопографски корпус на местни светици и други християнки, за които се знае, че са живели през IV–VII в.

Подходът на д-р Бояджиев към неговия предмет на изследване е интердисциплинарен: той черпи от различни източници (писмени, епиграфски и археологически), за да проследи промените, протичащи в градовете на Латинска Северна Африка през Късната Античност. И, което е по-важно, д-р Бояджиев подлага на преоценка запазените от Африка и различни по вид писмени извори, като в някои случаи дори оспорва тезите за авторството, публиката и функциите им, както и тяхната историческа стойност за днешната наука.

Както се вижда от цитираната библиография, д-р Бояджиев е запознат с обемистия корпус от публикации по тази проблематика. В книгата му са взети предвид най-новите

изследвания по такива теми, каквито са варварските нашествия в Латинска Северна Африка, въпросите, свързани с периодизацията, както и с упадък и континуитета, а също и най-новите изследвания върху църковните събори, ортодоксията и ересите. Специално внимание е отделено на икономическата ситуация в Западноафриканския „Рог“ през IV–VI в.

След като прави кратък преглед на историята на Северозападна Африка през т.нар. Класическа античност, д-р Бояджиев се спира по-подробно на това, което той нарича „провинциалната ситуация в Късноантичната Северна Африка“ през III–VI в. В тази връзка той изследва ефекта на Диоклетиановите реформи както върху административно-териториалното деление, така и върху икономическото развитие на Латинска Африка, като изтъква и че през разглеждания период Северноафриканският урбанизъм и стопанство са имали някои уникални черти. Бояджиев представя същността на християнизацията в северноафриканските градове именно в този по-общ урбанистичен контекст. Въз основа на анализ на отделните случаи Бояджиев разглежда въпроса за това, как християните са приемали елементи от класическото урбанистично наследство и как са ги използвали при строителството на нови християнски сгради.

Мъченичеството в Северна Африка е друга голяма тема в монографията на Бояджиев. Историята на Африканската църква започва през 180 г.н.е. с една малка група мъченици. След прекъсване от около 20 години гоненията и мъченичествата са подновени. Около 200 г.н.е. са извършени жестоки гонения в Картаген и в провинциите, намиращи се под властта на римляните. Едно от най-значимите събития е мъченическата смърт на Перпетуа и Фелицитас в Картаген през 203 г.н.е. За различните етапи, през които са минали гоненията срещу християните в Африка, научаваме главно от „Мъченичеството на св. Перпетуа“ и от трактатите на Тертулиан. Бояджиев черпи сведения за това, как са били третираны африканските християни от римските власти и от актите на африканските мъченици.

Картаген отново се превърнал в главния християнски център на Северна Африка по времето на своя епископ Киприан, който там намерил и мъченическата си смърт през 258 г.н.е. Бояджиев се спира на епистоларния корпус на Киприан, за да покаже, че по онова време Църквата в Северозападна Африка вече е била богата и влиятелна институция. По-

нататък Бояджиев представя случаи на индивидуални и групови мъченичества на духовници и войници, на цели семейства и дори на деца. Той обелязва и че в определени случаи християните са провеждали смели акции срещу езичниците, като тези акции завършвали с мъченическата смърт на участниците в тях. По отношение на африканските християни гоненията и мъченичествата не секнали и след едиктите за религиозна толерантност от 311 и 313 г.н.е. Дори и през V в. те били подлагани на гонения от вандалите – приело арианството германско племе, което се преселило в Римска Африка. (Все пак трябва да се отбележи, че властите във вандалското арианско кралство не винаги се отнасяли зле с местната християнска общност.)

Що се отнася до епархиите, основани в Латинска Северна Африка, границите им трудно могат да се определят. Римската светска власт периодично „реформатирала“ провинциите; в някои случаи църковните власти също променяли границите на своите области на духовна юрисдикция, за да ги нагодят към тези на светската власт. Но макар очертанията на епархиите да трябвало периодично да се преправят, има случаи, когато те дори не са били ясно означени. (Важно допълнение към библиографията на Бояджиев по въпроса за несигурните промени в границите на епархиите на Африканската църква би била статията на А. Leone, “Bishops and Territory: The Case of Late Roman and Byzantine North Africa”, *DOP* 65/66 (2011–2012), pp. 5–27.)

Следващият раздел на книгата разглежда религиозните промени през дадения период, като заедно с това подлага на критика и някои от наложилите се в науката мнения по въпросите на християнството, в т.ч. и за борбите между ортодоксите, донатистите и арианите. Неформална първенстваща роля сред африканските църкви играела Картагенската архиепископия – митрополитски архидиоцез, известен още и като „Картагенската църква“. Както подчертава Бояджиев, северноафриканското християнство достигнало своя апогей при Августин Блажени, епископ на Хипон Регий. Св. Августин развил учението си за Църквата главно в отговор на донатистите. (Тази секта се зародила и разраснала в Северна Африка, като причинявала безредици и дори заплашила с бунтове в Картаген по повод на споровете за епископските правомощия. В качеството си на епископ Августин Блажени се борел срещу донатизма; благодарение на неговите усилия накрая ортодоксията победила.)

Последният раздел на книгата разглежда урбанизма в Западноафриканските римски провинции през Късната античност. Бояджиев се спира поотделно на всяка от петте провинции в този ареал, а именно *Africa Proconsularis*, *Numidia*, *Byzacena*, *Mauretania Sitifensis* и *Mauretania Caesarensis*, като едновременно с това подчертава и връзката между историческите извори, от една страна, и археологическия материал, от друга. През VI в. по времето на византийското управление епископите, изглежда, са играели важна роля в управлението на църковната собственост. Описаната в изворите връзка между църквите и производствените комплекси в градските центрове предполага наличието както на производствена дейност, контролирана от Църквата, така и на правила, чрез които се упражнявал контрол при променената употреба на сгради в градовете през този период.

Както отбелязах в началото, като приложение към монографията си Бояджиев е дал и просопографски корпус с данни за християнките в Северна Африка през IV–VII в: *Prosopographia Feminarum Christianarum, Pars II (Africa, Saec. IV-VII)*. Цитирани са сведения от исторически трудове, литературни съчинения, надписи и различни други писмени извори. Ако тритомната *PLRE (Prosopography of the Later Roman Empire, Cambridge University Press, 1970–1992)* описва всякакви хора, за които има сведения или за които се предполага, че са живели в Римската империя в периода от 260 г.н.е. до 641 г., краткият корпус на Бояджиев с данни за християнките в Северна Африка хвърля допълнителна светлина върху ролята, която жените изиграли за разпространението на християнството.

Периодът от IV до края на VI в., който е разгледан в книгата на Бояджиев, станал свидетел не само на политически промени и административни реформи, но и на християнизацията на римската Северна Африка, на владичеството на германското племе вандали с тяхното арианство и на византийската реконкиста от времето на Юстиниан Велики. Петте римски провинции в африканския Северозапад, върху които се съсредоточава Бояджиев, имат различни характеристики: някои области се отличават с голямата си степен на урбанизация, докато други (напр. *Byzacena*) били урбанизирани в по-малка степен. Трудът „*Africa Sacra*“ на Бояджиев се вписва в нарастващия брой на изследванията, посветени на Късната античност в Северна Африка – несъмнено резултат от повишения общ интерес към тази проблематика. Поставяйки си за цел систематично да разгледа и организира

наличните данни, Бояджиев е успял да обхване голям по вид и обем материал, вкл. и публикации по темата, които са излезли от средата на XIX в. до днес. Неговата „*Africa Sacra*“ се отличава не само с изключително голямото количество на подробно изследваните данни, но и с това, че осъществява пробив в модерната българска историография, като въвежда в нея голямата тема за късноантичното африканско християнство.

Принос към изучаването на християнството в Късната Римска империя като цяло и в Латинска Северна Африка в частност представляват и другите две книги на Бояджиев – едната, посветена главно на писмата, които св. Йероним и св. Августин за писали до или за жени и другата, която се занимава по-общо с кореспонденцията между висши духовници и християнки през V–VI в. Те са озаглавени, както следва: „*Св. Йероним и св. Августин. Просопографски портрети и писма до (и за) жени*“ (Парадигма, 2020), 175 с. и „*От залеза на Късната Античност към ‘подстъпите’ на Средновековието. Висши духовници и кореспонденцията им с християнки през V–VI в.*“ (Парадигма, 2020), 132 с.

Периодът, в който Бояджиев вества изследването си в своята книга „*Св. Йероним и св. Августин*“, е сравнително кратък – от 380 to 430 г. В уводната ѝ част той прави кратък преглед на процесите, протичащи в разглеждания период: гибелта на Западната Римска империя, оцеляването на Източната ѝ посестрима, църковните събори (както вселенските, така и поместните) и приноса на изтъкнати християнски мислители, каквито са св. Йероним и св. Августин, за формирането на нов манталитет в късноантичния свят. Втората глава, която е дълга почти 90 страници, е съставена от две части: първата подробно проследява живота и дейността на св. Йероним, докато втората съдържа просопографски данни за съвременнички на св. Йероним, с които той си е разменял писма или които е споменал в своите писания. Третата глава на книгата е посветена на св. Августин, който е един от най-плодовитите раннохристиянски автори, както и на неговата кореспонденция със „светли жени“ в Северна Африка през късния IV и първите три десетилетия на V в.

Втората книга, озаглавена „*От залеза на Късната Античност към ‘подстъпите’ на Средновековието*“, се явява тематично продължение на първата. Периодът, в който е ситуирано нейното изследване, с основание би могъл да се нарече „Златният век на

християнската епистография“ (Писмото станало популярен литературен жанр през четвъртото столетие и съчетавало християнската и древногръцката традиция.) Като проследява дейността на известни християнски писатели от Африка, каквито са епископът на Узалис Еводий и епископът на Руспе Фулгенций, и като черпи сведения от писмата, които те са писали до християнки, Бояджиев е съумял да нарисува пъстра картина на всекидневието в Северноафриканските християнски общности, акцентирайки върху различните роли, които жените са изпълнявали в тях. По-нататък изследването включва един Антиохийски патриарх (Север) и няколко италиански висши духовници, а именно епископ Енодий Павийски, папа Хормизда и папа Григорий Велики. Всички те са писали писма до християнки или са споменавали жени в своите писания, в т.ч. и в официални документи.

Вземайки предвид както документираните академични постижения на кандидата, така и неговите научни приноси в областта на късноантичното християнство, с увереност заставам зад неговата кандидатура. Като член на научното жури давам своя положителен вот, за да бъде избран той за професор в Професионално направление 2.2. История и археология, Научна специалност: история на Късната античност.

18 септември 2019 г.

Подпис: